

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

Хорум-Дагская средняя общеобразовательная школа

Рассмотрено,

на заседании ШМО

Протокол № 1 от 31.08. 2023г

Рук-ль ШМО Монгуш А.А. / Монгуш С.А.

Согласовано

зам.дир по УВР

Монгуш /Монгуш А.А./

« 31 » 08. 2023г

Утверждено

приказом директора школы

№ 1 от 31.08.2023г

/Ооржак Р.Э

Рабочая программа

Внеурочной деятельности

Мой язык – мое богатство/ Торээн дылым – эртине байлаам

2023-2024 учебный год

Класс: 8-9

Тайылбыр бижик.

Тыва дыл эртеминге кичээлден дашкаар «Төрээн дылым-эртине байлаам» деп ажылчын программаны Тыва Республиканың Өөредилге яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунун Өөредилге-методиктиг чөвүлелиниң сүмелээни-биле башкылар ажылдап кылганнар.

Тыва дыл – Азия диптиң төвүнде чурттап чоруур түрк дылдыг чоннарның төлээзи болур тыва чоннуң төрээн дылы. Тыва дыл ук чоннуң аразында кол харылзажылга дылы болуп, ниитилелдин аңгы-аңгы адырларында, эң ылаңгыя культура болгаш эртем төптөринде ажыглаттынып болгаш амыдыралдың янзы-бүрү негелделерин хандырып чоруурундан аңгыда, дараазындахүлээлгелерни база күүседип турар:

- тываларның салгалдарының аразында харылзажылганың база бир аргазы бооп;
- тываларның өгбелериниң чүс-чүс чылдарда аас чугаа дамчыштыр салгап ап келгени тыва улустуң байлак аасчогаалының хөй янзы жанрларының шыгжаттынып, кадагалаттынганы дыл болуп;
- амгы үеде нептереп турар массалыг чепсектерниң, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлери (жанрлары) байлаа-биле ажыглаттынып;
- сөс болгаш чечен чогаалдың чогааттынып, нептереп турарының бадыткалы болуп;
- өске эртемнерни шингээди алырынга өзек болбушаан, уругларның бүгү талазы-биле сайзыралыга идиг болуп;
- эртемде чаа ажыдышкыннарның дылы болбушаан;
- амыдыралдың аңгы-аңгы адырларындан бүгү информация, медээлерни дамчыдар болгаш чыырының кол аргазы болуп, тыва чонга бараан болуп чоруур.

Тыва дыл Тыва Республикада орус дыл-биле чергелештир күрүне дылы болуп турар. Төрээн тыва дылынга тода, шын базохостуг чугаалажып билири тыва кижиниң бүгү талалыг сайзыралыга, амыдырал-чуртталгазынга, ажыл-агыйынга, эртем- өөредилгезинге чедишкынниг болурунун магадылалын берип турар. Ынчангаш тыва уругларга орус дыл-биле чергелештир төрээн дылын билири чугула болганда, ону школа назыны четпээн (уруглар садтарыга) болгаш эге, ортумак база дээди өөредилге черлеринге бедик деңгелге сонуурганчыг кылдыр өөредири чугула. Национал школа тыва улустуң аас чогаалын болгаш тыва чечен чогаалдың байлаан таварыштыр сөс кулавырын байыдып, төрээн дылынга арыг, чараш, хостуг, албадал чокка чугаалап билир кылдыр келир үениң салгалын өөредип чаңчыктырыр ужурлуг.

Тыва дыл – Россия Федерациязының бир субъектиси Тыва Республиканың девискээринде орус дыл-биле чергелештир күрүне дылдарының бирээзи, тыва улустуң төрээн дылы болгаш аразында харылзажыр чепсээ. Ында тыва улустуң чүс-чүс чылдар өттүр кадагалап келгени байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалының эң-не бедик үлегрлери мөөңнеттинген. Тыва дыл амгы үеде тыва культураның – тыва улустуң байлак аас чогаалының, чечен чогаалдың, уран чүүлүнүң – болгаш массалыг информация чепсектериниң, эртемниң, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң дылы болбушаан, ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында калбаа-биле ажыглаттынып турар. Тыва дылды сонуургап, ону

өөренир күзелдиг өске этностарның төлээлериниң саны база чылдан чылче немежи олурары ук дылдың ажыглалының калбарып, делгемчип олурарын бадыткап турар.

Төрээн дылдың метапредметтиг (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдер) хүлээлгелери уругларны школага бүгү талалыг хевирлээринге салдарлыг. Тыва дыл уругларның бодунуң көрүжүн шын илередиринге, угаап боданыышкынын, интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы аян-биле бодун сайзырадырынга, чаагай мөзү-бүдүшке хевирлээринге; чаа билиглерни, мергежилдерни шингээдип алырынга улуг ужур-дузалыг. Төрээн дыл кижиниң бот-хуузунда чонунуң (тыва кижиниң) иштики сагыш-сеткил культуразының болгаш чечен чогаалының байлактары-биле кижини төрөлгөтөнниң культура-төөгүлүг дуржулгазын байлакшытпышаан, ниитилелдин негелделеринге чаңчыктырар харылзаа чепсээ болур. Тыва дыл кандыг-даа билиглерни чедип алырының кол аргазы болбушаан, оон-даа соңгаар мергежил-чаңчылдарын шингээдип алырынга салдарлыг. Өске улус-биле харылзашып билири, тодаргай түңнелдерни чедип ап шыдаары, хөй ниитичи болгаш шилип алган мергежилдин талазы-биле бедик идепкейжизи дээр-геле херек кырында амыдыралдың бүгү-ле адырларында, ниитилелде болгаш делегейде болуп турар өскерилгелерге таарыштыр бодун ап чаңчыкканын илередир кижиниң шынарлары болур. Төрээн дылын шингээдип алыры – өөреникчилерге өске эртемнерни чедиишкинниг билип алырының, долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус дугайында билиглерин калбартырының, өгбелериниң байлак дуржулгазын ажыглап билириниң база чаагай мөзү-бүдүш, сүзүктөриниң хевирлеттинериниң үндезини болур.

Кол школага төрээн (тыва) дылды өөредириниң сорулгалары:

- Иштики сагыш-сеткили аажок байлак, бедик мөзү-бүдүштүг база бот-медерели бедик, Россияга, ооң иштинде төрээн Тывазынга, бодунуң чуртунга бердинген, шынчы; төрээн тыва дылынга ынак болгаш ону эки билир, хүндүлээр хамаатыны кижизидери;

- төрээн дылын культураның болуушкуну кылдыр медереп хүлээп ап, ону чугаа чорударының, амыдыралдың аңгы-аңгы адырларынга билиг, дуржулга чедип алырының болгаш ниитилелде тургустунган мораль-этиктиг негелделерин, дылдың эстетиктиг үненин медереп билириниң кол аргазы кылдыр хүлээп алыры;

- тыва дылды хүн бүрүде амыдыралдың болгаш өөредилгениң ажыл-чорудулгазында ажыглаар аргаларның бирээзи кылдыр хүлээп алыры; кижилер аразында харылзаа тударының кол аргазы кылдыр ажыглаары, өөредилгениң бүгү талалыг кылдыныгларын шингээдип алырынга (ажыл-чорудулганың сорулгаларын тургузуп, оларны планнап, чугаага хамаарыштыр бот-хыналданы болгаш бот-эдилгени кылыр; чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар; библиографтыг дилээшкиннерни кылып билир, словарьлар, энциклопедиялардан болгаш өске-даа бижимел барымдаалардан, массалыг медээ чепсектеринден болгаш Интернет четкизинден тыва дылда херек медээлерни, сөзүглелдерни тып, ушта бижип, эде тургузуп билир дээш о.ө.) ужур-дузалыг чугула дыл болуп турарын билиндирери;

- дыл системазының тургузуун, ону ажыглаарының дүрүмнерин, чугааның аянын болгаш литературлуг тыва дылдың кол негелделерин шингээдири; дылдың болуушкуннарын танып билири, оларны сайгарып, деңнеп, дүүштүрүп, бөлүктөп, үнелеп билир арга-дуржулгазын сайзырадыры, аңаа даянып аас болгаш бижимел чугаа культуразын сагыыры, чугаа чорударының

хевирлерин билири, аңгы-аңгы байдалдарга дылды ажыглап шыдаары, чугаа этикединиң негелделерин шингээдип алыры; бодунуң ажыглап турары (потенциалдыг) сөс курлавырын улам байыдары; чугаада ажыглаттынып турар грамматиктиг аргаларның хемчээлин делгемчидери; чедип алган билиглерин, мергежил, чаңчылдарын өөредилге ажыл-чорудулгазынга болгаш хүн бүрүде амыдыралынга чугаа чорудуп тура, ажыглаар аргаларын улам байыдып сайзырадыры дээш о.ө.

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИҢ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программазын шингээдип алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түннелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медереп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелиг медереп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери) дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дисклерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түннелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (панны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан,

харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап бодааныышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орап кижизин чугаа чорударынче кыйгылары (диалог-побуждение), өске кижин-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;

- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединиң нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тыпболгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин хоюглап азы эдип, =скертип, делгередип билири;

- бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарынга ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

Доозукчулар дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Дылдың хүлээлгелеринин дугайында, тыва дыл – Россия Федерациясында Тыва Республиканың үндесин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың кижиги бүрүзүнүн болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;
- тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;
- төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндесиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглеринин аразында харылзааларын шиңгээдип алыры;
- дыл эртемнин кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шиңгээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелеринин аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын); сөзүглел, сөзүтелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шиңгээдип алыры;
- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединин дүрүмнерин шиңгээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;
- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;
- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтуг), сөс каттыжыышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунун болгаш кол демдектеринин аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунун болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;
- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижинин чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазына шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

5-9 КЛАССТАРГА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИН УТКАЗЫ БОЛГАШ ТУРГУЗУУ

Тыва дыл эртемнин утказы болгаш тургузуу.

Школага тыва дыл эртемин (курузун) өөредиринин программасында фонетика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология, синтаксис) дугайында билиглерни, шын бижииринин, бижик демдектерин шын салырынын чанчылдарын, аас, бижимел чугаанын чанчылдарын, стилистика элементилерин, дыл дугайында чамдык билиглерин киирген.

Төрөөн дылдың школа курузунда теориялыг билиглерин тыва дыл эртемнин база амгы уеде дыл эртемнин чедишкиннерин барымдаалап тайылбырлаан.

Программа шуушкак принцип ёзугаар тургустунган. Чамдык берге, улуг темаларны (лексика, сөс чогаадылгазын) аңгы-аңгы

класстарга чадаланчак өөредири көрдүнгөн.

5-9 класстарга төрөөн дыл курузу 1-4 класстарга өөрөнгөн чүүлдериниң дорт уланчызы, системажытканы болур.

5 класска дылдын ниитилел амыдыралга ужур-дузазын көргүскөш, эге класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаан соонда, «Лексика болгаш чугаа культуразы», «Фонетика, орфоэпия», «Графика, орфография, чугаа культуразы», «Сөс чогаадылгазы, орфография, чугаа культуразы» деп улуг бөлүктүн «Чүве ады», «Демдек ады», «Сан ады» деп кезектерин өөренир.

6 класска «Лексика болгаш чугаа культуразы», «Морфология» деп бөлүктүн «Өттүнүг сөстөр», «Кылыг сөзү», «Наречие», «Ат орну», «Дузалаал чугаа кезектери» деп кезектерин өөренир.

7 класска «Синтаксис, чугаа культуразы», «Сөс каттыжыышкыны» болгаш «Бөдүүн домак», «Нарынчыттынган бөдүүн домак», «Тускайлаан кижигүннерлиг домактар», «Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар» деп кезектерни өөренир.

8 класска «Бүгү делегейниң дылдарының дугайында, тыва дыл дугайында» деп эгени эрткөш, 7-ги класска өөрөнгенин катаптаар. «Нарын домак», чагырышкан, чагырышпаан нарын домактарны өөренири көрдүнгөн.

9 класска катаптаашкын кылгаш, «Дыл дугайында ниити билиглер», «Сөзүглел дугайында билиглер», «Чугаа культуразы.Стилистика» деп эгелерни өөренир.

«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ», 8 класс (34 шак)

Программа ның кезээ	Тема	Ша гы	план езугаар	херек кырында	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөрөдилгенин курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Кириилде кичээл	Төрөөн дылым – эртине- байлаам	1			Тыва дыл – чечен-мерген өгбелеривистиң салгалдан салгалче дамчыдып берген эртинеэи, улустун аасчогаалында, чечен чогаалдарда кадагалаттынган деп медереп, тыва чоннуң төөгүзүн, культуразын шинчилепөөрениринге тыва дылдың чугулазын билип алып	Кичээл-лекция	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru
Синтаксис	Сөс каттыжыышкы ннарының тургузуунуң аайы-биле модельдери	2			Сөс каттыжыышкынының холбааларынаңгылап билир, чугула сөзүнүң аайы- биле бөлүктөрүн тодарадыр. Сөс каттыжыышкыннарының тургузуунуң аайы-биле модельдерин билир (д.а. + ч.а.,с.а. + ч.а., ч.а. + ч.а., ч.а. + к.с., н. + к.с.) Сөзүглелден, домактардан сөс каттыжыышкыннарын ушта бижиир, өзөк болгаш чагырткан сөзүн тодарадыр.Сөс каттыжыышкыннарының сайгарылгазын чорудар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы

Синтаксис	Домактарның тургузуунун аайы-биле бөлүктөрү	3			Домактарның тургузуунун аайы-биле бөлүүн тодарадыр. Бөдүүн домактарны, ийи чугула кезигүүнүг домактарны танып билир.	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер
	Ийи чугула кезигүүнүг домакта каттаашкын				Домактың чугула кезигүүнерин, оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттингенин тодарадыр. Сөглекчинин хевирлерин тодарадыр: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг. Сөглекчинин составында модальдыг сөстөрүн домакка ужуру-дузанын тайылбырлаар. Кол сөс биле сөглекчинин аразынга бижик демдээн (тирени) салыр дүрүмнү билир. Делгеренгей эвес домактың синтаксистиг сайгарылганын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Практиктиг кичээл	чыындызы

Синтаксис	Домакты ийиги черге кезигүүннер-биле делгередери	3			Домактың ийиги черге кезигүүннеринтодарадып билир. Домактың ийиги черге кезигүүннерин (дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң,туруштуң, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдарын) болгаш оларның кандыг чугаа кезектери-билеилереттингенин тодарадыр. Делгеренгей эвес домакты ийиги чергекезигүүннер-биле делгередир. Делгеренгей домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа	<i>Чогаадыкчы ажыл.</i>	1			Бердинген сөзүглелди номчуур,	Практиктиг кичээл	Сөзүглел
чорудулгазы. Чугаа культуразы	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>				онаалгаларын күүседир. Бөдүүндомактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, чугаа кезектеринайтыр, бижик демдектерин салыр. Сөөлгү домактан сөс каттыжыышкыннарын ушта бижиир,сайгарылгазын кылыр		

Синтаксис	Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарны чугаан ың стильдериниң аайы-биле ажыглалы	3			Ийи чугула кезигүүнүг домактардан чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарныылгап билир. Сөзүглелден чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарны тывар, хевирлерин тодарадыр, чугааның стильдериниң аайы-биле оларның ажыглалын хайгаараар: сөглөкчи хевирлиг (тодаргайарынныг домак, тодаргай эвес арынныг домак, арын чок) болгаш кол сөс хевирлиг (ат домаа) чаңгыс чугула кезигүүнүг домактар. Сөзүглелге чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарны ужуру-дузанын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru Мергежилгелер чыындызы
Синтаксис	Диалогта долу болгаш долу эвес домактар	2			Долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар. Сөзүглелдерде оларның ажыглалын хайгаараар. Домак сөстөрни билир. Диалог тургузарынга долу болгаш долу эвес домактарны, домак сөстөрни ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	Чогаадыкчы ажыл. Сөзүглел-биле ажыл	1			Бердинген сөзүглел-биле ажылдаар. Ийи болгаш чаңгыс чугула кезигүүнүг	Практиктиг кичээл	Сөзүглел

					бөдүүн домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, чугаа кезектеринайтыр.		
Синтаксис	Чаңгыс аймак кезигүннер-биле нарынчылтылган домактарга бижик демдектер и	2			Сөзүглелден нарынчылтылган домактарны тывар. Чаңгыс аймак кезигүннер-биле нарынчылтылган домактарны тодарадыр. Чаңгыс аймак кезигүннерлиг домактарга бижик демдектерин шын бижиир болгашүн аянын сагыыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	<i>Надя Рушева – мөңгө чырыткы</i> <i>Чурук-биле ажыл: Надежда Рушеваның «Балет» темазынга чуруктары</i>	2			Салым-чаяанныг аныяк чурукчу Надежда Рушеваның чуртталгазы болгаш чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыңнадыглар белеткээр. Башкының белеткээн айтырыгларынга даянып, чурукту топтап көөр, ооң дугайында чугааның планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир. Чаңгыс аймак кезигүннер-биле нарынчылтылган домактарны чогаадыгга ажыглаар	Кичээл-таныжылга/ Кичээл-экскурсия Чугаа сайзырадылгазының кичээли	Алдан-Маадыр аттыг национал музейге экскурсия Е. Т. Танова «Иениң салым-хуузу» Надежда Рушеваның «Балет» темазынга чуруктары «О жизни самой юной художницы» (lyarder.livejournal.com/s/39362html)
Синтаксис	Тускайлаашкынның домакка ужур-дузазы	4			Тускайлаашкын деп чүл, ооң домаккаужур-дузазын катаптаар.	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс,

	Нарынчыл тынган домактын синтак систиг сайгар ылгаз ы				Тускайлаан кезигүүнер-биле (причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдер-биле; адалгалар, киирилде сөстөр, киирилде домактар-биле) нарынчылтынган домактарны аңгылаар. Оларны кандыгсорулга- биле ажыглаанын тодарадыр. Нарынчылтынган домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр.Чечен чогаалга нарынчылтынган домактарның ужу- дузасын тайылбырлаар, чогаал сөзүглелдериндентывар. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар		Сөзүглелдер
	<i>Нарынчылт ынган домактарга билиглер хыналдазы</i>	1			Тестиниң онаалгаларын күүседир	Тести-биле ажыл	
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	Чугааның янзылары болгаш хевирлери	3			Чугааның янзыларын (тоожуушкун, чурумал, угаап боданышкын) ылгаар.База чугааның хевирлерин (диалог, полилог, монолог) аңгылаар. Сөзүглелдерге даянып, чугааның янзыларын тургузар. Диалог, монолог,полилогтуң ажыглалын хаайгаараар, чугаазынга ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru
	Сөс каттыжышкы ныболгаш бөдүүн	2			Өөрөнгөн темаларын катаптаар, янзы- бүрү ажылдың хевирлерин кылар (ном-	Кичээл-катаптаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 8 класс,

	домак тың хевир лерин ге түңнел катаптаашкын				биле ажыл, сөзүглел-биле ажыл, аянныгномчулга, бот ажыл)		Сөзүглелдер
	<i>Чыл дургузун да өөренге н темала рынга олимпиа да</i>	2			Олимпиаданың онаалгаларын күүседир, чыл дургузунда өөренген темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиданың онаалгазын уругларның билииниң деңнелиниң аайы-биле башкы боду тургузуп алыр
	<i>Ажылдарн ың сайгарылга зы, частырыгл ар-биле ажыл</i>	1			Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дүрүмнерни катаптаар		
	<i>Түңнел кичээл</i>	1			8-ки класска өөренген темаларынга катаптаашкын. Бөлүктөргө ажылдаар, айтырыгларга харыылаар	Кичээл-викторина	

«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ», 9 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	шаг	план езуга	хере к	Өөреникчинин ажыл- чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөредилгенин курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – эрте- буруншагдан амгы үгеге чедир тыва чоннуң культура болгаш төөгүзүнүн кадагалакчызы Тываның девискээринге ажыглап турган бижиктер	3			Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга төрөөн дылдың ужур-дузазының дугайында чугаага киржир. Тываның девискээринде бижиктертураскаалдарын, оларның төөгүзүн номчуп сонуургаар, интернет четкизинден, музейден көөр. Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажылдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктин Бижиктиг- Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар(петроглифтер), Орхон-енисей бижиктеринин дугайында база төвүт, моол бижиктерни ажыглалының дугайында дыңнадыглар,	Кичээл-лекция, беседа Кичээл-экскурсия Кичээл-семинар	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Национал музейниң бижикке хамаарышкан делгелгеzi (сайтызы: музейтыва.рф)

					презентацияларны белеткеп, семинарга киржир. Тыва дылдың инчилекчилериболгаш оларның эртем ажылдарының чижектери-билетаныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрээн чериниң дугайында билиглери делгемчидер. Сөзүглелдерден херек медээлерни тывар. Чогаадыг бижииринге медээлерни чыыр.		
--	--	--	--	--	---	--	--

Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Цитата – дорт чугааның бир хевири	2		Дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин катаптаар. Аас болгаш бижимел чугаага (чогаадыгларга, эдертиглерге база о.ө) цитаталарны шын ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг “Төрээн дылым –эртине-байлаам”</i>	1		Мурнунда кичээлдерге алган билиглеринге даянып, чогаадыгны бижиир. Төрээн дыл дугайында цитаталарны ажыглаар. Шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр	Чугаа сайзырадылгазы	
Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын домактарның бөлүктери	1		Нарын домактарның бөлүктерин чагырышпаан, чагырышкан деп ылгап билир, оларның кезектериниң аразында холбажыр аргаларын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	Чагырышпаан нарын домактың кезектериниң	2		Чагырышпаан нарын домактың кезектериниң каттыжар аргаларын тодарадыр, аңаа бижик	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	каттыжар аргалары			демдектерин шын салыр. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>	1		Хыналда ажылды күүседир, нарын домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Билиглер хыналдазы	

	Чагырышкан нарын домактарны чугааның стильдериниң аайы- биле ажыглаары	5		Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары тодарадыр. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын аңгылаар, оларны чугааның стильдериниң аайы- биле ажыглалын хайгаараар (үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары), оларга бижик демдектери шын салып өөренир. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл- быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	Кичээл-зачёт	1		Чагырышкан нарын домак	Билиглер	
				дугайында билиглерин хынаар	хыналдазы	
	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазы	1		Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин тайылбырлаар	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>	2		Бижиткен сөзүглелди дыңнаар, эдертигни чурум ӗзугаар бижиир	Чугаа сайзырадылгазы, билиглер хыналдазы	

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглелдин тургузуу болгаш кол демдектери Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы	3		Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектеринин аразында харылзаалы) тодарадыр. Абзац – чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү, ол микротемаларны аңгылап турар деп билир. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru
				(план, тезис, конспект, аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чогаадыг «Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга»	1		«Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга» деп темага 3-4 абзацтан тургустунган чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазы	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, М.247
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглел-биле ажыл	1		Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр	Практиктиг кичээл	Сөзүглел

Стилистика болгаш чугаа культуразы	Эртем стилиниң сөзүглелдерин тургузары. Илеткел бижири Солунга статья бижири («Баштайгы башкым») Резюмени тургузары Амы-хууда болгаш социал четкилерге	4		Ном болгаш чугаа стильдерин катаптаар. Ном стилиниң янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар, ооң кол жанрларынга сөзүглелдер тургузар (илеткел), публицистика (солунга статья), албан-херек (бодунга резюме бижиир). Чугаа стилиниң бир хевири болур чагаалажылганы чорудуп өөренир	Кичээл- быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, дүрүмнерни номчуур
	чагаалажылга			(кижилерниң аразында амы-хууда чагаалар, социал четкилерге чагаалар бижиириниң онзагайы). Чагаалажылга үезинде чугаа культуразын, шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр, сөстөрни чөптүг ажыглаар		
Дыл дугайында ниити билиглер	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел	3		5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар, янзы-бүрү хевирлерниң ажылдарын кылыр	Кичээл- катаптаашкын Кичээл-мөөрей	Өөредилге ному Сөзүглел

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда эдертиг Ажылдың сайгарылгазы</i>	2		Түңнел хыналда эдертигни бижиир. Частырыглар-биле ажылды кылыр	Билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>«Төрээн дылды өөренири чугула бе азы ...»</i>	1		Диспутка киржир. Бердинген айтырыгга хамаарыштыр бодалын илереди,бадыткап, түңнөп билир. Чугаа культуразын, диспуттуң дүрүмнерин сагыыр	Кичээл-диспут	

«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ», 6 класс (34 шак)

№	Кичээлдерний темалары	Шактарны саны	Кичээлдин хевири	Өөреникчиний ажыл-чорудулгазы	Өөрөдиге курлавырлары (парламал болгаш электроннуу хевирде)
	Тыва дылдың өг-бүлөзи	1	Кичээл таныштырылга	Тыва дылга төрөл дылдарны (алтай, хакас...) дылдар болгаш оларның эдилекчилери төрөл чоннарның амыдыралы дугайында медээлер-биле танышкан турар	Тыва дылдың төрөл дылдарын эдилеп чоруур чоннарның амыдыралында тыва культурага чоок кезектерин таныштырар (көшкүн амыдырал, чүдүлгө, уран чүдүл, аас чогаал) https://postnauka.org/video/15078 В. Плунгян Родство языков.
	Тыва дылда хөгжүм херекселдеринин аттарының бөлүктөри	3	Шинчилел кичээл	Тыва дылда хөгжүм херекселдеринин аттарын бөлүктөргө чарып, оларның ук бөлүктөргө хамааржыр уткасын тайылбырлап өөренир. Сарыг шажынга, хам чүдүлгөгө,	Чингине тыва, буддизм болгаш хам чүдүлгө-биле, аңчы ажыл-агый-биле харылзаалыг хөгжүм херекселдеринин аттарын аңгылап, бөлүктөргө чарып өөрөдир. <i>Игил, дошпулуур, бызаанчы, кеңгирге, бүүрээ, бүшкүүр, амырга, шыңгырааш, чадаган, дүнгүр, орба, хомус</i> чижектег сөстөргө даяныр. https://www.youtube.com/@tuvanculturalcenter6467 https://www.youtube.com/watch?v=hMDo2Zbc5Qc Көргүзүг материалы кылдыр Тываның национал оркестринин сайтында кирген материалдарны ажыглап болур.
	Тыва дылдың диалектилери	1	Катаптаашкын кичээл	Диалекти сөстөрүн ылгап билир. Тыва дылдың диалектилери чүдүлгө Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде бар деп танышкан турар	Тыва дылдың диалектилери чүдүлгө Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде бар деп танышкан турар Тыва дылдың диалектилери чүдүлгө Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде бар деп танышкан турар https://youtu.be/wOPIFk0mZcc Тывадан дашкаар чурттап чоруур Моолдун Сенгел тываларының чугаазының чижээ
	Тыва дылда	1	Катаптаашкын кичээл	Өөреникчилер профессионализм	Кандыг-бир мергежилди шилип ап, өөреникчилерге

	профессионализм нер		ын	сөстөрний ажыглалын, оларның онзагайын танып өөренир. Тыва чоннуң мергежилдерин сонуургап өөренир.	таныштырар, чижээ дарган кижиниң ажыглаар терминнери: согар, ояр, эргизер, кагар, кадырар, шуткуур, кудар, маска, кыскаш, хаарыыл, дөжн чижектиг сөстөргө даянып болур. Азы уругларны бөлнктөргө чарып, дараазында мергежилдерни нлеп, оларның профессионал сөстөрин тодараттырар: мөгө, чылгычы, дарган, хөгжнмчн, хөөмейжи. Тыва нндезин культура төвнннн ютуб каналында материалдарны ажыглап болур.
	Тыва дылда терминнер	1	Катаптаашк ын	Термин дээрге кандыг бир мергежилдин кижилериниң аразында бир-ле болуушкунну адап алган, дугуржуп алган, тускай бадылаттынган сөс деп билигни шиңгээдип, ону аас болгаш бижимел чугаагаажыглап өөренир	Л.Б. Чадамба “Нжнглел” деп номнуң адын чогааткан. Хнрээлел – долгандыр амылыг болгаш амылыг эвес бойдус, делегейни хнрээлел деп очулдуруп, ажыглап турар. Эге школада өөренир эртем ады. Кандыг-бир мергежилди шилип ап, ында ажыглаттынып турар термин сөстөрни тодарадып болур, чижээ Э. Намзалдың «Холу чемзиг авам сөңн» деп номда тыва чемнерни кылырын бижээн рецептилерден тодарадып болур.
	Жаргонизмнер тыва дылда	1	Кичээл тренинг	Амгы нде тыва дылда жаргонизмнерниң тыптып, оларны ажыглап турарының айыылын шиңгээткен турар.	Жаргонизм сөстөрний ажыглалының культурага, ниитилелге, дылгаболгаш кижиниң бодунуң сайзыралынга эки эвес салдары дугайында таныштырып, чугаа культуразы дугайында ажылды чорудар. “Кара шериг”, “улуг аалдан” келген сөстөрний тарап турарының айыылын таныштырар. “Бистиң” болгаш “өскенин” (круг своих и чужих) деп ийи психологту байдалды ажыглап кичээлди тургузары чугула. Кижиниң чугаазының арыы оон сагыш-сеткилин көрннчнн деп бодалды уругларга таныштырып өөредир.
	Дылда фразеологизмнер ниң уjur-утказы	1	Катаптаашк ын	Дылдың фразеология деп кезээ дугайында билиглерин катаптап, делгемчидер.	https://youtu.be/84liMwXhZPg О типах фразеологизмов, задачах фразеографии и ментальном лексиконе человека. Лингвист Анатолий

					Баранов Я.Ш. Хертек «Тувинско-русский фразеологический словарь» (1975), «Русско-тувинский фразеологический словарь» (1985) даянып кичээлди тургузар.
	Тыва дылда эмоция илереткен кылыг сөстери	1	Шинчилел кичээл	Эмоция дээрге чнн деп айтырны билген турар. Тыва дылда өөрншкн (эки эмоция) илереткен кылыг сөстөрүн словарьлардан, чогаалдардан чыып өөренир.	Эмоция илередир кылыг сөстөрүн таныштырып, оларны чогаалдардан, словарьлардан ушта бижип, бөлнктеп чаңчыктырар.
	Тыва дылда даараныр ажыл-биле харылзаалыг кылыг сөстери	1	Шинчилел кичээл	Дарааныр ажылга хамааржыр кылыг сөстөрүнүн ажыглалын билген турар.	Тыва дылда даараныр кижиге хамаарышкан кылыг сөстөрүнүн ажыглалын сонуургадыр. <i>Хаваар (идик-хеп даараарынга), дедир шанчын даараар (чавага кылырда), сырыыр (ширтек, энчек, колун-чирим, өгнүң куру, содак-шудак чижектиг эдилелдерге), кырлап даараар, чамаар</i> дээн чижектиг сөстөргө даянып кичээлди чорудар.
	Бойдустуң болуушкуннарын илереткен кылыг сөстери	2	Шинчилел кичээл	Бойдустуң болуушкуннарын илереткен кылыг сөстөрүн бөлнктөргө чарып өөренир	Хат, суг, чаъс, хар, челээш, чиргилчин, днн, хнн дугайында кылыг сөстөрүн өөреникчилерни аңгы-аңгы бөлнктөргө чарып алгаш чогаалдардан, словарьлардан диледип, бөлнктөргө чарып, чаңчыктырар, чижээ: <i>хат – хадыыр, хадымарлаар, салгыннаар (Өвүр диалектизи), салгын, сырын, сырыннаар, шуурганнаар, борааннаар, эстээр, сыылаар, коолаар, хүүлээр</i> . Сөс бнрнзн хаттың янзы-бнрн хевирлерин, байдалын көргнзнп турар.
	Дириг амытаннарның кылдыныгларын илередир кылыг сөстери	1	Интеграция кичээл	Дириг амытаннарның кылдыныгларын илереткен кылыг сөстөрүнүн	«Чыраа кулун» деп тоолда кулуннуң чоруктарын тодарадыр. Кызыл-Эник Кудажының «Кым эн ажыктыгыл?» деп тоолунда дириг амытаннарның кылдыныгларын көргнскен кылыг сөстөрүн тодарадып болур.
	Тыва дылда	3	Кичээл	Тыва дылдың дузалал кылыг	Дузалал кылыг сөстөрүнүн хнлээлгезин

	дузалал кылыг сөстери		таныштырылга	сөстөрүн билген турар, оларның ажыглалын кичээнгейге алыр.	сонуургадаыр, чижээ: тур, чору, чыт, олур деп дузалал кылыг сөстөрүнүн наклонение, үе, залог хевирлерин тургузарыңа ажыглалынче кичээнгейни салыр .
	Тыва дылда кылыг сөзнннң залогтары	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сөстөрүнүн залог тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөрүнүн залог хевиринннң кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
	Тыва дылда кылыг сөзнннң видтери	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сөстөрүнүн вид тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөрүнүн вид хевиринннң кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
	Кылыг сөзнннң наклонениелери	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сөстөрүнүн наклонение тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдың кылыг сөстөрүнүн наклонение хевиринннң кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
	Тыва дылда наречие	2	Катаптаашкын кичээл	Тыва дылдың бурунгу кожумактарындан тургустунган наречиелерни билип алыр. Оларны тыва дылдың чингине наречиелери деп адап турар.	Наречиедин домакка туружу, кылыг сөзнннң азы демдек адының мурнунга чоруур. Грамматика тувинского языка. Фонетика и морфология // Ф.Г. Исхаков, А.А. Пальмбах – Москва: Издательство восточной литературы, 1961. –С. 417-421. https://vk.com/doc-143371104_667326555?hash=eWoOjm95GnYn43CJZUrdMB5yvZ38bg7ETONSesQV11w Тыва дылдың наречиелери оон бурунгу кожумактарындан тургустунган деп билигни уругларга сонугадыр аргазын тывар.
	Силер, болар, силерлер, боларлар – хнндткелдин ат оруннары.	2	Кичээл-тренинг	<i>Силер, силерлер, олар, оларлар</i> – деп тыва дылдың арынның ат оруннары кижиниң өске кижиге хнндткелдин көргнзип турар ат оруннарының ажыглалын шингээди алыр.	<i>Силер, силерлер, олар, оларлар</i> – деп арынның ат оруннарын ажыглалын, тыва улустун чугаага хнндткелдин илередир аргаларының бирээзи дээрзин тодарадып көргнзер. Чижеглей чугаа байдалын тургускаш кичээлди тренинг хевиринге чорудары чедимчелиг, чижээ: чугаа авазы биле оглунун, ачазы биле уруунун, дарга биле ажылдакчының, ийи эр кижиниң, азы ийи кыс кижиниң аразында, кафеде, театрда, аалда, кудумчуда, садыгда, автобуста дээн

					чижектиг байдалдарны чижеглей ойнап, хнндткелди көргнзер аргаларын ойнадыр. Азы уругларга чугааның болуп турар черин боттарынга шилиттирип алгаш ойнап болур. Азы мендилежип тура бе, азы байырлажып тура бе, азы кандыг байдалда башкы өөреникчилерниң билииниң, сайзыралының айы-биле шилип ап болур.
	Синтаксис.	1	Катаптаашкын кичээл	Синтаксис дээрге сөс каттыжышкыны болгаш домактың тургустунар аргаларын шинчилеп өөренир эртем.	Хостуг сөс каттыжышкыннарының сайгарылгазын катаптаар.
	Бөдннн домак. Медээ домаа.	1	Катаптаашкын кичээл	Домак – синтаксистин кол кезии, домактың грамматиктиг ооргазы деп билиглерни катаптаар.	Синтаксистин кол кезии домак деп билигни катаптаар. Медээ домактары
	Айтырыг домаа	2	Катаптаашкын кичээл	Айтырыг артынчылары, айтырыг сөстөр дузазы-биле, -ыл деп айтырыг кожумааның дузазы-биле тургустунган домактарның көгнткен утказын, кнзенчиг харыыже ыдалап турар сорулганы ылгап билир. Ук домактарны чогаадып, интонациязын шын салып билир.	Айтырыг артынчылары, айтырыг сөстөр дузазы-биле, -ыл деп айтырыг кожумааның дузазы-биле тургустунган домактарның утказын тодарадып, айтырып турар кижиниң сорулгазын, интонациязын ылгап өөредир.
	Кыйгырыг домаа. Алгы домаа.	2	Кичээл шинчилел	Реклама сөзнглелдеринде кыйгырыг домактарын тып, тыва дылче очулдуруп, оларның сорулгазын тайылбырлап билир. Тыва дылга реклама сөзнглелин бижип билир.	Орус дылда бижээн реклама сөзнглелдерин тыва дылче очулдуруп, кыйгы домактарын тып, оларның утказын сайгарып өөредир. https://www.youtube.com/watch?v=ua3QJPRr9-k&list=PLkNs9n9yJUys0_AHls6tI_3GcdDmiXxJr&index=96 Реклама сөзнглелин бижип өөредир.
	Домактың грамматиктиг ооргазы	2	Катаптаашкын кичээл	Домактарның кол сөс биле сөглекичзи н тодарадып, оларның аразында харылзаазын	Домактың турргузуунда кол сөс биле сөглекиччини домактың грамматиктиг ооргазы деп билигни дамчыдып, бөдннн домактың синтаксистиг

				тодарадып билир.	сайгарылгазын катаптаар.